

στρέφεται κατά της ζωής με άμεσο και τραγικό τρόπο, αποτελεί παράγοντα ακραίου φόβου. Σε αυτό να προσθέσουμε τις εξής παρατηρήσεις: πρώτον, την 'τρομοϋστερία', δηλαδή τον πανικό που έχει καταλάβει αρκετούς πολιτικούς, δημοσιογράφους, πολίτες κλπ. σχετικά με το μέγεθος και την απειλή του προβλήματος (δικαιολογημένη και μη)· δεύτερον, τη δραματοποίηση των γεγονότων όπως αυτά παρουσιάζονται στην οθόνη της τηλεόρασης αλλά και περιγράφονται με μια αίσθηση πανικού από τους δημοσιογράφους· τρίτον, την αποσύνδεση της τρομοκρατίας ως πολιτικού φαινομένου από τα αίτια που το παράγουν, που την καθιστά ακατανόητη δημιουργώντας έτσι πόλωση ανάμεσα στους φορείς της (τους 'κακούς') και τα θύματά της (δυνητικά όλους εμάς)· και, τέταρτον, σε άμεση σύνδεση με το παραπάνω είναι η χρήση της τρομοκρατίας από κυβερνήσεις χωρών για την εφαρμογή και δικαιολόγηση πολιτικών που δε συνάδουν με την πολιτική τους παράδοση, αλλά και για την πόλωση των κρατών ανάμεσα σε 'εμάς' και τους 'άλλους'. Η τρομοκρατία, όπως και οι άλλες συρράξεις, εντείνει την αίσθηση, καθώς και την πραγματικότητα, της απειλής και της ανασφάλειας.

Η παγκόσμια συνειδητότητα των απειλών (ή τα ρίσκα της πληροφόρησης)

Η παγκόσμια συνειδητότητα των απειλών που φέρει η παγκοσμιοποίηση αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα εκλαμβάνουν τις πιθανές απειλές από την παγκοσμιοποίηση. Η δυνατότητα των πολιτών να πληροφορούνται σχετικά με ζητήματα που αφορούν τη διεθνή σφαίρα παρέχεται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και επικοινωνίας και αναφέρεται στη *δυνατότητα* ενημέρωσης, αλλά και επίγνωσης των σύγχρονων ρίσκων του πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού συστήματος. Φυσικά, η παγκόσμια συνειδητότητα δεν είναι κάτι αρνητικό και δε συνιστά απειλή από μόνη της. Η απειλή συνίσταται στην ταυτόχρονη, έντονη και συγχρονισμένη σε παγκόσμιο επίπεδο πληροφόρηση σχετικά με τις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης, η οποία μπορεί να είναι αγχωτική στο βαθμό που παρουσιάζει συνθήκες αβεβαιότητας και αστάθειας. Δηλαδή, η έντονη πληροφόρηση δίνει και πληροφορίες σχετικά με κινδύνους που μπορεί κάποιος να μη γνώριζε ότι υπάρχουν, ενώ η συντονισμένη αναφορά των μέσων σε αυτούς δημιουργεί μια υπερβολική αίσθηση ανασφάλειας. Για παράδειγμα, με τη χρήση της τεχνολογίας οι επιστήμονες που μελετούν τη φύση έχουν ανακαλύψει στοιχεία σχετικά με τον τρόπο που επιδρά ένα φυσικό φαινόμενο από την Ινδία στην αφρικανική σκόνη που μεταφέρεται στην Καριβική, η οποία με τη σειρά της ευθύνεται τόσο για την ασθένεια των κοραλ-

λιογενών βενταλιών, όσο και για το παιδικό άσθμα. Τα στοιχεία της σχετικής έρευνας συνδέθηκαν μεταξύ τους αλλά και η έντασή τους συσχετίστηκε με την αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη μέσω προσομοίωσης στον ηλεκτρονικό υπολογιστή. Προφανώς, ο αλληλοσυσχετισμός των κλιματολογικών φαινομένων δεν έχει συμβεί στη σύγχρονη εποχή, ούτε είναι απόρροια της παγκοσμιοποίησης. Όμως, η χρήση των νέων τεχνολογιών μας δίνει σαφείς πληροφορίες και βοηθά τους επιστήμονες να καταλήξουν σε συμπεράσματα που αναφέρονται σε αυτήν την αλληλεξάρτηση. Έτσι, όμως, μέσω του εντυπωσιασμού, δημιουργείται η αίσθηση ότι πρόκειται για καινοτόμα φαινόμενα, ενώ μόνο η γνώση μας γι' αυτά είναι καινοτόμα.

Σε αυτό το πλαίσιο, η χρήση του όρου παγκοσμιοποίηση από τους πολιτικούς, και η δευτερογενής αναπαραγωγή της από τα ΜΜΕ, ως άλλοθι για τις εφαρμοζόμενες πολιτικές δημιουργεί μια επιπλέον σύγχυση. Σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 η παγκοσμιοποίηση ήταν η λέξη κλειδί πίσω από κάθε πολιτική που προκαλούσε δυσαρέσκεια, και χρησιμοποιούνταν για να αιτιολογηθούν οι πολιτικές αποφάσεις. Το πολιτικό ιδεολόγημα που χρησιμοποιούσαν και χρησιμοποιούν οι πολιτικοί –στις αρχές του 21ου αιώνα η παγκοσμιοποίηση έχει συμπληρωθεί με μια επιπρόσθετη λέξη κλειδί, την τρομοκρατία– είναι ότι 'η παγκοσμιοποίηση επιβάλλει' τις συγκεκριμένες πολιτικές, οι οποίες 'είναι αναπόφευκτες'. Αυτός ο παραπλανητικός και αόριστος ισχυρισμός έχει συμβάλει στη 'δαμινοποίηση' της παγκοσμιοποίησης.

Ένα επιπλέον θέμα που τίθεται είναι το ζήτημα της μετάδοσης και διαχείρισης πληροφοριών. Η μεγάλη ροή πληροφοριών και η μη-ελεγχόμενη μετάδοσή τους είναι δυνητικά θετική, καθώς προσδίδει τη δυνατότητα στα άτομα να ερευνήσουν, να ενημερωθούν, να οργανωθούν και να ελέγξουν την ακρίβεια των πληροφοριών. Σε τελευταία ανάλυση, όμως, η δυνατότητα της ανέλεγκτης πληροφορίας είναι αυτή που δημιουργεί και την άλλη πλευρά της πληροφόρησης, που είναι η παραπληροφόρηση. Στις σύγχρονες συνθήκες, η δυνητική και θεωρητική αυτή δυνατότητα μετριάζεται σημαντικά από ορισμένες συνθήκες, συνθήκες που τελικά την ακυρώνουν στην πράξη για την πλειονότητα των πολιτών. Τέσσερις παράγοντες ευθύνονται γι' αυτό. Κατά πρώτον, η τεράστια και ταχεία μετάδοση εικόνων και πληροφοριών καθιστά τον έλεγχο και την επεξεργασία τους ιδιαίτερα δύσκολο και απαιτητικό εγχείρημα. Ίσως η απόκρυψη ή η παραποίηση πληροφοριών να μπορεί να αποκαλυφθεί εύκολα λόγω της ποικιλίας και πολυμορφίας των μέσων πληροφόρησης, αλλά η ίδια αυτή πολυμορφία είναι εμπόδιο για μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού. Επειδή οι πηγές είναι πολλές και η χρησιμοποίηση των μέσων απαιτητική, χρειάζονται εξαιρετικά προσόντα και ικανότητες για τη χρήση τους και για την επεξεργασία των πληροφοριών, που μόνο ειδικευμένοι επαγγελματίες ή άτομα με υψηλή μόρφω-

ση και κατάρτιση μπορούν να κάνουν. Αν αναλογιστούμε τα κενά και τις ανισότητες στην εκπαίδευση που υπάρχουν, γίνεται αντιληπτό ότι η αποτελεσματική διαχείριση της πληροφόρησης είναι ένα ζήτημα προς προβληματισμό.

Δεύτερον, επειδή η ροή πληροφοριών είναι ανεξέλεγκτη ευνοείται η διάδοση φημών και διαδόσεων, που γίνεται με ταχύτατο τρόπο σε όλο τον κόσμο. Έτσι, η πραγματικότητα με την αλήθεια μπλέκονται, και είναι εύκολη η παραπλάνηση και χειραγώγηση. Τρίτον, και συναφές, ο επιτυχής έλεγχος των πληροφοριών και ο εντοπισμός της παραπληροφόρησης δεν εξασφαλίζει την ανατροπή της αρχικής πληροφορίας ή εικόνας που διαδόθηκε, ειδικά όταν το ζήτημα αφορά σχεδιασμένη πολιτική προπαγάνδα που κατευθύνεται από το κράτος. Στο βαθμό που το κράτος έχει τη δυνατότητα επηρεασμού των ιδεολογικών μηχανισμών λειτουργίας και αναπαραγωγής του και τα ΜΜΕ, ιδιωτικά ή μη, συνεργάζονται με αυτό, η μετάδοση των κυρίαρχων ιδεολογιών και μηνυμάτων ξεπερνά την αλήθεια των μεμονωμένων πληροφοριών σε πολλές περιπτώσεις. Αυτή η συνεργασία είναι το τέταρτο σημείο όπου διαπιστώνεται αδυναμία ελέγχου των πολλαπλών πληροφοριών. Έχουμε αναφερθεί ήδη στην αλληλεξάρτηση των πολιτικών προσώπων και κομμάτων με τα ΜΜΕ, που έχει ως συνέπεια την παρουσίαση των πολιτικών γεγονότων ως ατομικά και την ουσιαστική υποβάθμιση της ενημέρωσης που γίνεται με κριτήρια της οικονομίας της αγοράς. Επιπλέον, τα ΜΜΕ, και ειδικότερα η τηλεόραση, έχουν αποκτήσει τόσο μεγάλη επιρροή και δικαίως αποκαλούνται 'τέταρτη εξουσία'⁹: αυτό σημαίνει ότι, ενδεχομένως, πρέπει να τεθούν και τα ίδια υπό έλεγχο και, επίσης, ότι η επιρροή τους είναι καταλυτική και ουσιαστική. Ειδικά όσον αφορά στις κυρίαρχες ιδεολογικές προσλήψεις, αυτές είναι αποτέλεσμα όχι μόνο της προπαγάνδας αλλά και της αναπαραγωγής τους από δημοσιογράφους επηρεασμένους από αυτήν. Αυτές αποτελούν και το φίλτρο μέσα από το οποίο περνά η ενημέρωση αλλά και ο τρόπος λήψης του μηνύματος.

Η κριτική που ασκείται στα ΜΜΕ δεν είναι καινούρια, αλλά είναι επίκαιρη και εμπλουτισμένη με νέες απαιτήσεις και προβλήματα. Πρέπει όμως να επισημανθεί ότι τα παραπάνω δεδομένα δημιουργούν καχυποψία στα άτομα, που τείνουν να αντιλαμβάνονται με σκεπτικισμό και έλλειψη εμπιστοσύνης όσα ακούνε. Αυτό συντελεί στην απαξίωση των θεσμών που συγκροτούν τις κοινωνίες, και δημιουργεί πλαίσια ευρείας αποδοχής των λεγόμενων 'θεωριών συνωμοσίας', των διαφόρων μυθοπλασιών κλπ. Αυτό είναι ιδιαίτερα επικίνδυνο γιατί, όταν η δυσαρέσκεια δεν έχει ή δε βρίσκει νομιμοποιημένες διεξόδους έκφρασης, μπορεί να γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης από εξωθεσμικούς παρά-

9. Χαρακτηρισμός που είχε αποδοθεί αρχικά στον Τύπο ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα.

γοντες ή οργανώσεις που κινούνται στα άκρα του συστήματος (ιδεολογικά κλπ.). Τέλος, να επισημάνουμε ξανά ότι, στο βαθμό που η παγκοσμιοποίηση και τα στοιχεία που τη συνθέτουν εκλαμβάνονται ως απειλητικά, εγείρουν μια συνολική αίσθηση απειλής και ανησυχίας.

ΠΑΡΑΤΗΡΟΥΜΕΝΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ

Για τους λόγους που περιγράφηκαν παραπάνω, και όχι μόνο¹⁰, η παγκοσμιοποίηση εκλαμβάνεται από τα άτομα ως μια ρευστή, αντιφατική και ακαθόριστη διαδικασία, απειλητική για αρκετές σταθερές της ζωής, που δεν περιλαμβάνει τους πάντες αλλά επηρεάζει τους πάντες. Οι αντιδράσεις σε αυτές τις συνθήκες που σηματοδοτεί η εποχή αυτή της παγκοσμιοποίησης είναι ποικίλες. Οι τρεις κυριότερες, που θα εξεταστούν σε αυτή την ενότητα είναι: ο εθνικισμός και η κυριαρχία της εθνικής ταυτότητας, η μετανάστευση, και η πολιτική κινητοποίηση.

Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα

Όπως προκύπτει από διάφορα στοιχεία, παρατηρείται και στις σύγχρονες συνθήκες, που κυριαρχούνται από τις διαδικασίες και την ρητορική της παγκοσμιοποίησης, η αναζωπύρωση του εθνικισμού και, ιδιαίτερα, η ενίσχυση των εθνικών ταυτοτήτων. Από τη μία, υπάρχουν πολλαπλά παραδείγματα εθνικιστικών κινημάτων και εθνικών συγκρούσεων και, απ' την άλλη, διαπιστώνεται σε πολλές περιπτώσεις ότι, στα τέλη του 20ού αιώνα, οι υπάρχουσες εθνικές ταυτότητες έχουν ισχυροποιηθεί. Ας ξεκινήσουμε με τις εθνικές ταυτότητες, και το παράδειγμα της Ρωσίας. Η Danks (2001) στην έρευνά της για την εθνική ταυτότητα στη Ρωσία αναφέρει ότι η ρωσική ηγεσία έχει κάνει μια στροφή κατά τα τέλη του 1990 προς την επαναβεβαίωση της ρωσικής ταυτότητας εν μέσω των παραδοσιακών αναφορών στη 'γη και το αίμα', και την Ορθόδοξη Εκκλησία, ταυτόχρονα με την πολιτική στάση προσέγγισης της Δύσης. Αυτή η στροφή έχει βρει γόνιμο έδαφος στους ίδιους τους Ρώσους οι οποίοι αισθάνονται «ταπεινωμένοι και υποβαθμισμένοι», εξαιτίας της «εξαθλίωσης της πλειονότητας του πληθυσμού» που ακολούθησε τη μετάβαση στη φιλελεύθερη οικονομία της αγοράς στις αρχές του 1990, αλλά και εξαιτίας της διαδεδομένης

10. Υπάρχουν πολλές παράμετροι σε αυτό το θέμα, αλλά εμείς επικεντρώσαμε σε αυτές που είναι πιο σημαντικές ή έχουν επισημανθεί στην ετήσια έκθεση του ΟΗΕ.